

VEDLEGG SOM EKSEMPEL:

Byvandring på Lillehammer: snublesteiner og antisemittisme

Innhold:

POST 1: Villa Marta (Einar Sandbergs veg 2)

Tid	Hva	Tema
10 min	Oppstart (i halvring)	snublesteiner
10 min	12 utsagn	identitet
3 min	Om Marta Leopold	snublesteiner
3 min	Vandretid til neste destinasjon	

POST 2: Søndre inngang til Maihaugen (der Stephanie Hirsch gikk rekreasjonsturer)

Tid	Hva	Tema
10 min	Øvelse: Hviskeleken	fordommer
5 min	Om Stephanie Hirsch	snublesteiner
7 min	Vandretid til neste destinasjon	

POST 3: Tidligere Wieses pensjonat (kort) (Anders Sandvigs gate 6, der Julie Elias bodde)

Tid	Hva	Tema
5 min	Om Julie Elias	snublesteiner
2 min	Vandretid til neste destinasjon	

POST 4: Statuen av «de falne soldatene» (kort), Utsiktsbakken

Tid	Hva	Tema
3 min	Refleksjonsspørsmål	snublesteiner
10 min	Vandretid til neste destinasjon	

POST 5: Huset der Marta Leopold ble arrestert (kort)

Tid	Hva	Tema
3 min	Kort om flukten til Marta Leopolds sønn	snublesteiner
5 min	Vandretid til neste destinasjon	

POST 6: Gressplenen ved sportsplassen

Tid	Hva	Tema
25 min	Øvelse: 4 hjørner (tidsjusteringsøvelse)	fordom+ansvar
15 min	Vandretid til neste destinasjon	

POST 7: Lillehammer stasjon, der snublesteinene er nedlagt

Tid	Hva	Formål/Tema
15 min	Refleksjon + avslutning	samtalefellesskap

POST 1: Villa Marta

Oppstart (i halvring)

Tid: ca. 10 min

Tema: Snublesteiner

Intro: Hei, [introduksjon av formidler]. I dag skal dere lære om snublesteiner og jødene som bodde i Lillehammer under den andre verdenskrig. Dere skal prøve ulike øvelser og vi skal snakke om temaer som identitet, rykter og fordommer.

Spørsmål:

- Har noen hørt om snublesteiner?
- Hvorfor tror dere de kalles snublesteiner?
- Hvorfor tror dere steinene er nedlagt akkurat her?
- Visste dere at det bodde jøder i hjembyen deres under andre verdenskrig?

Budskap: Den første snublesteinen ble lagt ned i 1994 i Tyskland av kunstner og grunnlegger av snublesteinprosjektet Gunter Demnig. Snublesteiner settes ned som minnesmerker for ofrene for nazismen under andre verdenskrig. Steinene er formet som en brostein og støpes ned i fortauet på steder der ofrene bodde, arbeidet, eller ble arrestert før de ble deportert og myrdet.

Hovedbudskapet, slik kunstneren formulerer det, er hentet fra jødisk tradisjon, hvor det heter seg at et menneske er ikke glemt før dets navn er glemt. Altså: et menneske dør to ganger. Den første gangen er når hjertet slutter å banke. Den andre gangen er når navnet til den døde sies, leses eller tenkes på for siste gang. Det er denne siste døden Demnig har satt seg fore å utsette. Siden er det blitt lagt ned over 75 000 snublesteiner i 26 land i Europa. I Norge er det nedlagt over 700 snublesteiner. I 2022 ble siste snublestein i Norge satt ned. Da vil alle jødiske ofre fra Norge, som det er mulig å legge ned en snublestein for, ha fått en snublestein. Derfor er det svært sannsynlig at når elevene skal reise til andre byer i Norge eller i Europa at dere vil «snuble» over en eller flere snublesteiner.

Hver snublestein representerer altså én person. Snublesteinene inviterer byens befolkning og fremtidige generasjoner til å bli kjent med historiene i sin egen by. Hva var det som skjedde? Hvem var menneskene? Hvordan var byen vår i deres samtid? Når vi «snubler» over steinene blir vi påminnet om at dette var menneskeskjebner og at Holocaust foregikk også her, ikke bare et sted langt borte. Steinene hjelper oss også å reflektere over konsekvensene av fordommer, hat, antisemittisme, rasisme og anti-demokrati.

Navnrunde: Nå har dere hørt litt hvem [jeg/vi] er og snublesteiner, men [jeg/vi] vil gjerne høre hvem dere er. Kan dere si navnet deres og hvor på Lillehammer eller omegn dere har vokst opp? Kanskje og en hobby dere har?

Overgang: Aller først skal vi starte med en øvelse som heter 12 utsagn.

Øvelse: 12 utsagn

Tid: ca. 15 min

Tema: Identitet

Gjennomføring: Under øvelsen skal elevene gå til høyre eller venstre avhengig av hvordan disse utsagnene stemmer. Utsagnene og referansene kan endres over tid og lærere står fritt til å tilpasse disse til elevene. Merk! Dette er ment å være en mild og generell inngang til tematikken om identitet.

De som...

... har søsken går til høyre, de som ikke har søsken går til venstre

... har blå øyne gå til venstre, brune øyne til høyre, grønne i midten

... liker å svømme/bade til venstre, de som ikke liker å svømme/bade, til høyre

... liker å lese bøker/ tegneserier går til høyre, de som ikke liker det går til venstre

... føler seg religiøse til venstre, ikke religiøse til høyre, litt usikre i midten

... liker å se på serier går til venstre, de som ikke liker det går til høyre

... liker Taylor Swift til høyre, de som ikke liker Taylor Swift, til venstre

... liker å spille eller se på fotball går til venstre og de som ikke liker går til høyre

... har foreldre som ble født i et annet land enn Norge går til venstre og de som ikke har det går til høyre,

... har en eller flere foreldre som ble født i et annet land enn Norge går til venstre og de som har foreldre kun født i Norge går til høyre (NB: Om man er komfortabel med denne)

... kan 1-2 språk går til venstre, de som kan 3 eller flere går til høyre.

... tror på skjebnen (alt skjer av en grunn) går til høyre, de som ikke tror det går til venstre.

Spørsmål:

- Ble noen stående på samme sted hele tiden?
- Ble dere stående med de samme menneskene hele tiden?
- Sannsynligvis svarer svært få at de ble stående på samme sted og med de samme elevene hver gang: Hva kan dette si om vår identitet?
- Hvorfor tror dere vi starter med en slik øvelse?

Budskap: Denne øvelsen handler om identitet. Identitet handler om hvem vi er, hvem vi tilhører, hvilke verdier vi står for, og hvordan vi ser på oss selv. Det er lite som er synlig ved vår identitet. For eksempel kan vi ikke se på en person om de har søsken, liker å svømme eller høre på Taylor Swift. Derfor er vi alle sammen mye mer enn det som er synlig på oss. Vi har alle sammensatte identiteter som gjør at vi har ulike ting til felles med ulike mennesker. Det betyr at vi kan tilhøre flere grupper samtidig. Kanskje elevene har mer til felles med mennesker de ikke trodde de delte noe til felles med? Mangfold og ulikheter er derfor det normale, ikke unntaket.

Overgang:

Vi har snakket om identitet, og at alle er mer enn det som er synlig for oss. Samtidig finnes det mange eksempler på at vi dømmer hverandre på grunn av utseende, kultur eller religion. Dette var også tilfellet for jødene som det er nedsatt snublesteiner til minne om. De var mennesker med ulike identiteter. Noen var født og oppvokst i Norge, mens andre kom fra forskjellige land, snakket forskjellige språk, var i ulik alder og hadde forskjellige jobber og hobbyer. Noen var ekstroverte, andre var introverte. Noen hadde god råd, mens andre hadde lite penger. Noen hadde store familier og noen hadde en liten familie, eller var alene. Noen var religiøse, andre ikke. Men det de alle hadde til felles var at de hadde fått merkelappen ”jøder” på grunn av fordommer mot kun én del av identiteten deres

En av disse var Marta Leopold, som det er nedlagt snublestein til minne om, og som bodde i dette huset.

Om Marta Leopold

- Marta var gift med Carl, og bodde i Sør-Tyskland med sine to sønner, Alfred (f. 1906) og Albin (f. 1908).
- Dessverre døde Martas mann Carl allerede i 1925, da Marta var 37. Sønnene var da blitt voksne og tok vare på Marta.
- Da Hitler og nazistenes makt vokste i Tyskland så flyttet de lenger Nord, og opphold seg også en stund i Danmark, hvor Alfred utvidet forretningen sin og lyktes godt.
- I 1938 får Marta og Alfred oppholdstillatelse i Norge, samme år som regimet i Tyskland utsteder en arresterordre for Marta og hennes to barn.
- Albin flykter til Sør-Afrika i 1940 og får statsborgerskap og stifter familie der.
- Marta og Alfred reiser til Norge, og til Lillehammer.
- Først bodde de i denne flotte villaen (derav navnet Villa Marta), og dette bildet av Marta er mest sannsynlig tatt her.
- Men så tok tyskerne rett og slett fra dem huset, så de ble nødt til å leie seg inn i et annet hus, som vi også skal gå forbi litt senere i dag. Når vi kommer dit skal dere få høre om hvordan sønnen klarte å komme seg unna til Sverige, mens Marta ble arrestert og sendt med fangeskipet Donau fra Oslo - til utryddelsesleiren Auschwitz i Polen. På grunn av den ene delen av identiteten hennes: at hun var jøde.

FACT: Ca. 200 meter nedenfor her (på nedsiden av Messenligvegen) så var avdelingen til det tyske sikkerhetspolitiet Gestapo i Lillehammer. Huset ble kalt Trarao. Huset ble revet i februar 2015.

Marta Leopold og sønnen hennes ble kastet ut av sitt eget hus. Mange jøder i Norge opplevde det samme. Nazi-regimet ville utslette jødene, men også alle spor etter jødisk liv i Norge. Jødene ble fratatt sine norske statsborgerskap, og alt de eide ble stjålet av norske myndigheter. Penger og smykker tok den tyske okkupasjonsmakten. Møblene deres ble gitt bort til norske nazister, klær og kjøkkenutstyr ble solgt på auksjon til andre nordmenn. Bilder, fotoalbum og brev ble brent. Det skulle ikke finnes et eneste minne tilbake etter de norske jødene, alt skulle utslettes. De norske jødene som overlevde Holocaust fikk svært sjelden tilbake tingene sine etter krigen, og erstatningen de fikk var svært liten i forhold til det de hadde blitt frastjålet.

I dag er huset eid av noen som vil rive det for å bygge leiligheter. De har foreløpig ikke fått lov til det fra Lillehammer kommune.

Vandre til neste destinasjon

POST 2: Søndre Inngang til Maihaugen, der Stephanie Hirsch gikk turer

Øvelse: Hviskeleken

Tid: ca 10-15 min

Tema: Ryktespredning og fordommer.

Gjennomføring: Elevene deles i grupper på ca. 8-10. Gruppene stiller seg opp i rekker. Den første eleven i alle rekkene får lese en nedskrevet setning som de skal hviske videre til neste elev. Dette fortsetter helt til den siste eleven i rekken. Etter alle gruppene er ferdige kan gruppene sammenligne sluttsetningen. Merk at hver elev bare får si setningen én gang til eleven ved siden av og at stikkordet er at de skal hviske. Hviskeleken gjennomføres i to runder med to ulike setninger. Forslag til setninger:

Setning 1: «Av tusen mennesker tenker 75 prosent på en rød spade.»

Setning 2: «14-åringer i Aurland driver med salg av snop for å bli rike.»

Spørsmål og budskap:

- Hva skjedde egentlig under hviskeleken?
- Gjennom leken ser vi hvordan et ord eller en setning blir endret, tolket og kan bli fullstendig forandret før det.
- fortelles videre. Det kan også bli til noe folk tror på. Det er også slik rykter og fordommer kan starte.
- Vet dere hva fordommer er?
- Fordommer er noe alle har i større eller mindre grad. En fordom er å tro noe negativt om andre uten å vite om dette er sant. Ofte så har vi fordommer mot mennesker som vi bare har «hørt noe om», men som vi ikke kjenner. Øvelsen viser viktigheten av å forstå hverandre og se hverandre som sammensatte mennesker med mangfoldige identiteter. Den viser også hvor lett fordommer kan spres, utvikles, skape frykt og hat om vi ikke er bevisste.

Overgang: Jødene hadde blitt dårlig behandlet i Europa i flere hundre år. Kirken spilte en viktig rolle i spredningen av antisemittiske tanker. Jøder fikk ikke lov til å oppholde seg i Norge før 1851. Fordommer mot jøder var vanlig, og mange spredte rykter om dem, selv om de fleste aldri hadde noensinne møtt en jøde. Selv om ryktene ikke stemte så ble de aldri helt borte. Språkbruk var med å forsterke ryktene og fordommene mot jødene. Slike skjellsord brukes fremdeles, både i skoler og i kommentarfelt på sosiale medier. For eksempel er skjellsordet «jævla jøde» mye brukt i norske skoler i dag.

Liknende skjellsord brukes også om andre minoriteter. Det er spesielt vanskelig for minoriteter å bli kvitt rykter/fordommer fordi de er i mindretall det er heller ikke minoritetenes ansvar. I Norge er det i underkant av 2000 jøder, derfor har flertallet i Norge aldri møtt en person med jødisk bakgrunn. Hvis vi som samfunn ikke er bevisst hvordan vi snakker om minoriteter, kan rykter lett få fortsette til de blir fastlåste fordommer og kan utvikle seg til hat. [snublestein], og de andre jødene som vi har satt ned snublesteiner til minne om, ble alle mest sannsynlig møtt med sterke fordommer som etter lang tid utviklet seg til å bli hat.

En rød tråd i livshistorien til Marta Leopold som dere hørte om ved forrige post, og til de andre jødene som vi har nedlagt snublesteiner til minne om på Lillehammer, er at de ble møtt med sterke fordommer som etter lang tid hadde utviklet seg til å bli hat. Hvem har folk fordommer mot i Norge i dag?

Også Stephanie Hirsch som bodde i Nyhusveien 2 noen hundre meter nedenfor her vi står nå ble offer for fordommer og hat. Det passer fint å fortelle om henne her ved Maihaugen, fordi hun likte så godt å gå turer her. Stephanie befant seg i Nyhusveien da hun ble arrestert i november 1942, før hun ble sendt med skipet til Auschwitz i Polen hvor hun ble drept i gasskammer umiddelbart.

Mens hun bodde i Nyhusvegen skrev Stephanie i et brev til sønnen sin at dette var et inkluderende, verdig og trygt hjem. Hun hadde måttet flykte fra Berlin i Tyskland, og Lillehammer var egentlig ment som et mellomstopp på veien til USA, hvor hennes sønn bodde. I Nyhusvegen leide Stephanie hybel hos ekteparet Aslaug og Gunnar, og ble som en tante for barna deres på 3 og 5 år. Hun skrev også at hun pleide å gå turer på Maihaugen, og syns det var et av de fineste stedene i byen. Derimot likte hun ikke alle oppoverbakkene i Lillehammer.

Men i november 1942 så ble altså Stephanie arrestert og deponert (sendt med tvang/mot sin vilje) med fangeskipet Donau. Da hun kom til Auschwitz 1. Desember ble hun drept i gasskammer samme dag.

Hun var da en 65 år gammel, enslig, kvinne, som levde et stille og rolig liv, men som ble ansett å være en trussel på grunn av den ene delen av identiteten sin — at hun var jøde.

Mer om Stephanie Hirsch (hvis spørsmål)

- Stephanie bodde i en hybel i det hvite huset her (Nyhusveien 2) da hun ble arrestert.
- Stephanie kom fra Berlin i Tyskland
- På bildet kan dere se Stephanie med mannen hennes Felix.
- De fikk to barn sammen, datteren Charlotte og Felix.
- Dessverre døde Felix, mannen til Stephanie, like etter sønnen Felix var blitt født. Hun ble derfor enke veldig ung.
- Da den tyske nazisten og diktatoren Hitler begynte å planlegge og gjennomførte folkemordet mot jøder, så flyttet datteren til Stephanie, Charlotte, til England og sønnen Felix flyttet til USA.
- Stephanie prøvde å få innreisestilletelse til både England, Sveits og USA, men det var nesten umulig for jøder å reise rundt i Europa fordi mange land ikke ville ha jøder hos seg.
- Til slutt fikk Viktor, som var fetteren til mannen hennes Felix, hjelpe henne siden han hadde fått norsk statsborgerskap.
- Stephanie kom til Norge i 1940. Da var hun 65 år.
- Stephanie bor først i en hybel, men siden hun snakket tysk så opplevde hun å bli kaldt stygge ting og bli behandlet dårlig, så da flyttet hun til Aslaug og Gunnar som bodde her.
- Aslaug og Gunnar hadde to sønner på 3 og 5 år som Stephanie ble en ekstra tante for.
- I et brev til sønnen sin så beskriver hun at hun syns det var et inkluderende, verdig og trygt hjem å bo her. Hun skriver også at hun pleide å gå turer på Maihaugen, og syns det var et av de fineste stedene i byen. Derimot likte hun ikke alle oppoverbakkene i Lillehammer. I starten gikk hun gjerne i parken, men der opplevde hun det etter hvert for utrygt fordi det myldret av tyske soldater.
- Lillehammer ble jo en garnisonby for tyske soldater (altså en by der de etablerte en militær avdeling), med rundt 18.000 tyske soldater her på det meste.
- Stephanie lærte seg også både å skrive og snakke norsk mens hun var i Norge.
- Norge skulle egentlig bare være et stopp på veien til USA for å bo med sønnen sin, men i november

- 1942 så blir Stephanie arrestert og deportert (sendt med tvang/mot sin vilje) med fangeskipet Donau.
- Da hun kom til Auschwitz 1. Desember ble hun drept i gasskammer samme dag.
- Hun var en 65 år gammel, enslig, kvinne, som levde et stille og rolig liv, men fortsatt ansett å være en trussel på grunn av den ene delen av identiteten sin — jøde

Vandre til neste destinasjon

POST 3:

Tidligere Wieses Pensjonat, Anders Sandvigs gate 6

Tid: ca 5 min

Gjennomføring: På dette stoppet forteller vi om Julie og Carl Ludvig Elias.

Denne bygningen består i dag av eldreboliger (en del av Seniorsentrene på Lillehammer), men tidligere var dette Wieses pensjonat. I følge kilder skal to av jødene som minnes med snublesteiner her på Lillehammer, ha bodd her, nemlig Julie Elias og hennes sønn Carl Ludvig Elias.

Julie Elias var en trendy dame: hun var journalist i Tyskland, og spesielt motejournalist. Hun var født i Berlin og gift med Julius Elias. Sammen fikk de sønnen Carl Ludvig. Julies mann, Julius Elias var en kunst- og litteraturhistoriker og en nær venn av Henrik Ibsen. Han redigerte og utga den første tyske oversettelsen av Henrik Ibsens samlede verker. Han samarbeidet også med Halvdan Koht (som senere ble utenriksminister i Norge) om andre utgivelser av Ibsen. Julius Elias var også en stor kunstsamler, og etterlot sin kone og sønn en betydelig kunstsamling av blant annet Édouard Manet, Claude Monet, Camille Pissaro, Henri de Toulouse-Lautrec og Paul Cézanne. Etter nazistene tok over makten i Tyskland ble familien fratatt store deler av sin kunstsamling.

I 1938 kom Julie og sønnen Carl Ludvig til Norge. De fikk hjelp av daværende utenriksminister Halvdan Koht til å få oppholdstillatelse.

Vi vet at fødeavdelingen ved Oppland fylkessykehus (som ligger et steinkast herfra) ble flyttet til Weses pensjonat under krigen. Så høsten 1942 befant Carl Ludvig Elias seg på Vinstra Hotel i Gudbrandsdalen. Her ble han arrestert 27. oktober av lokale lensmenn og overført til Bredtveit fengsel i Oslo. Dagen etter ble han sendt til Berg fangeleir utenfor Tønsberg. Herfra ble Ludvig deportert med transportskipet Donau 26. november til Stettin, og derfra til tilintetgjørelsesleiren Auschwitz. Ved ankomst i leiren 1. desember 1942 ble Ludvig Elias sendt rett i gasskammer og drept.

Julie Elias bodde denne høsten 1942 på Neramo Hotel i Øyer. Hun var da sengeliggende med en alvorlig hjertelidelse. Den 26. november ble hun arrestert av norske polititjenestemenn og sendt til Ullevaal sykehus.

Vi vet fra kilder at Dr. Schanke her på Lillehammer skrev gjentatte legeerklæringer som forhindret at hun ble deportert, og at hun også fikk mye hjelp av advokat Eilif Moe. Hun døde 23. August 1943 på et sykehus i nærheten av Lillehammer.

Hennes liv ble unektelig forkortet av de prøvelser arrestasjon og transport medførte, samt ikke minst arrestasjonen og deportasjonen av sønnen Ludvig.

Vandre til neste destinasjon: Minnstedet for de falne soldatene på Utsiktsbakken

POST 4:

Refleksjonsspørsmål

Tid: ca 5 min

Gjennomføring: Dette er et kjapt stopp for refleksjon. Spørsmålene kan stilles og svares, men er først og fremst retoriske spørsmål.

Evt: Be elevene finne fram til den yngste på steinen: Hvor ung var den yngste? (17 år)

Budskap: Her, ved minnesteid for falne norske soldater under andre verdenskrig, blir det hver 8. mai nedlagt krans.

- Hvorfor nedlegges det ikke krans til minne om de jødiske ofrene?

(Husk: snublesteinene ble ikke satt ned før i 2021)

- Hva gjør dette med hvilke historier vi fortsetter å fortelle, og hvilken forankring deres skjebner har fått (eller ikke fått) i lokalhistorien?

Vandre til neste destinasjon

POST 5:

Huset der Marta Leopold ble arrestert

Tid: ca. 3 min

Gjennomføring: På dette stoppet forteller vi kort om flukten til Marta Leopolds sønn, og hvorfor Marta selv ikke flyktet.

- Ved vårt første stopp, Villa Marta, fikk dere høre om Marta Leopold og hennes sønn, som først bodde der oppe, før tyskerne tok huset fra dem. Her er huset de da leide seg inn i, og som Marta befant seg i da hun ble arrestert.
- Mens de bodde her ble de advart av en lensmannsbetjent om arrestasjoner, og slik kom sønnen Alfred seg unna til Sverige. Han rømte på ski og med en sekk med mat på ryggen.
- Før Alfred dro til Sverige så snakket Marta og Alfred sammen og vurderte at det var tryggest for Marta, som da var 60 år, og bli i Lillehammer i stedet for å flykte med Alfred til Sverige. Man visste jo på det tidspunktet ingenting om hva jødene — også kvinner og barn — kom til å bli utsatt for.
- Men 7. november i 1942 ble altså Marta arrestert i dette huset.
- Hun tilbringer noen dager i varetekt i Grini fangeleir, like utenfor Oslo, som var den største tyske fangeleiren i Norge.
- 26. November blir Marta utskrevet fra Grini og sendt med fangeskipet Donau (samme som Stephanie). Marta dør underveis eller i gasskammer i Auschwitz.
- Alfred derimot, som flyktet til Sverige, overlevde og fikk barn. Et av barna hans, altså barnebarnet til Marta, har vi fått kontakt med. Hun bor i Århus i Danmark og heter Anita Maria Leopold. Det ble skrevet en artikkel i GD om henne i juni 2021 som dere kan lese.

Vandre til neste destinasjon

Gressplenen ved Sportsplassen

Øvelse: 4 hjørner

Tid: Minimum 30 minutter slik at alle får snakket.

Tema: Skape et godt samtalefellesskap i klassen

Gjennomføring: Plasser arkene med ordene ENIG, UENIG, KANSKJE, VET IKKE på fire ulike hjørner. Si til elevene at det vil bli lest opp en påstand. Etterpå skal de bevege seg til det av hjørnene som stemmer best med deres reaksjon eller mening. KANSKJE betyr at man har nok informasjon, men er usikker på hva man mener. VET IKKE betyr at man ikke har tilstrekkelig med informasjon til å bestemme seg. Elevene skal bestemme hjørne selv og ikke følge etter venner eller flertallet. Elevene må begrunne hvorfor de gikk til sitt hjørne. Det kan stilles oppfølgingsspørsmål både til elevene, men elevene kan også stille spørsmål til hverandre. Det oppfordres til å bytte plass om meningene deres endres underveis. Når

POST 6:

første påstand er ferdig, gå til neste påstand og repeter prosessen. Vi har laget to eksempler på påstander. Påstand 1 er mer konkret. Påstand 2 krever et høyere refleksjonsnivå. Velg den påstanden som passer elevgruppen best.

Påstand 1

- a. Befolkningen i Lillehammer kunne ha reddet/hjulpet jødene
- b. Befolkningen i Lillehammer hadde ikke ansvar for å hjelpe jødene/mulighet til å hjelpe jødene.

Spørsmål

- Hvorfor er du (enig, uenig, kanskje, vet ikke) til at befolkningen kunne ha reddet jødene/ikke hadde ansvar for å hjelpe jødene?
- Om elevene går til KANSKJE eller VET IKKE, spør om hva som er årsaken til at de er usikre eller hvilken informasjon de mangler for å havne på enig eller uenig.
- Hva betyr det å hjelpe? (Det som fører til at noe blir bedre.)
- Hva betyr det å ta ansvar? (Forpliktelse til å gjøre noe, gjerne fordi man tror det er riktig.)
- Tror dere alle i [stedet dere bor] ønsket å redde eller hjelpe jødene?
- Kan fordommer mot jøder ha påvirket hvordan befolkningen snakket om eller behandlet jøder på den tiden? Hvordan da?
- Hvilken sammenheng ser dere mellom fordommer og likegyldighet?
- Hva betyr likegyldig? (Å ikke bry seg eller ikke være interessert)
- Hvorfor kan likegyldighet være like farlig som hat for den som utsettes for det? Har dere eksempler på at det kan skje i skolegården?
- Kan det ha hatt en betydning at det nylig var blitt innført dødsstraff for å hjelpe noen å flykte?
- Hvordan kan vi vite om naboer var likegyldige eller bare redde?

Om elevene problematiserer ansvar og å hjelpe pga. frykt for tyskerne, så bruk eks:

- Alfred Leopold som kom seg vekk pga. en lensmann som varslet
- Julie Elias sin lege som to ganger skrev legeerklæring om at hun var for syk til å kunne transporteres til Oslo.

- Husk:
Det var forbudt å høre på radio, avisene var sensurerte og kontrollert av nazistene, det var mangel på informasjon, TV og internett fantes ikke. Det var dødsdom i Norge for å hjelpe jødene, slik var det ikke i Danmark for eks.

Påstand 2

- a. Alle kan bidra til å begrense rykter og fordommer fra å spre seg
- b. Befolkningen i Lillehammer har ikke ansvar for å hjelpe grupper som blir møtt med fordommer i dag. / Det er ikke mitt ansvar å hjelpe grupper som blir møtt med fordommer i dag / i klassen / på skolen

Spørsmål:

- Hvorfor er du (enig, uenig, kanskje, vet ikke) til at befolkningen kunne ha reddet jødene/ikke hadde ansvar for å hjelpe jødene?
- Om elevene går til KANSKJE eller VET IKKE, spør om hva som er årsaken til at de er usikre eller hvilken informasjon de mangler for å havne på enig eller uenig.
- Hva betyr det å hjelpe? (Det som fører til at noe blir bedre.)
- Hva betyr det å ta ansvar? (Forpliktelse til å gjøre noe, gjerne fordi man tror det er riktig.)
- Tror dere alle i [stedet dere bor] ønsket å redde eller hjelpe jødene?
- Kan fordommer mot jøder ha påvirket hvordan befolkningen snakket om eller behandlet jøder på den tiden? Hvordan da?
- Hvilken sammenheng ser dere mellom fordommer og likegyldighet?
- Hva betyr likegyldig? (Å ikke bry seg eller ikke være interessert)
- Hvorfor kan likegyldighet være like farlig som hat for den som utsettes for det? Har dere eksempler på at det kan skje i skolegården?
- Kan det ha hatt en betydning at det nylig var blitt innført dødsstraff for å hjelpe noen å flykte?
- Hvordan kan vi vite om naboer var likegyldige eller bare redde?

Budskap: Etter øvelsen kan elevene samles til en liten debrief. Spør hvordan de opplevde denne øvelsen og hvorvidt påstandene har noe til felles. Få frem at for noen leder fordommer til hat, for andre leder fordommer til likegyldighet. I begge tilfeller viderefører eller leder fordommene til at noen mennesker har det vondt og lider. Jødene i Norge under andre verdenskrig var avhengig av enkeltpersoners hjerterom, medmenneskelighet og/eller ansvarfølelse. Dette avgjorde ofte om de ble tystet på eller om de fikk hjelp til å rømme og overleve.

Overgang: Vi har alle et ansvar for å ta vare på hverandre og behandle hverandre som vi selv ønsker å bli behandlet. Det motsatte av en fordom er at vi er nysgjerrige på hverandre, spør hverandre og aksepterer at vi er annerledes. Dette er spesielt viktig for dere som vokser opp i et Norge som er mye mer mangfoldig enn tidligere. Det betyr at vi må øve ekstra på hvordan vi kan snakke sammen med mennesker og leve sammen med mennesker som er ulike oss selv og som kanskje er uenige med oss. Dette er en viktig del av å bo i og være en del av et demokrati.

Vandre til siste stopp, der snublesteinene ligger

POST 7: Lillehammer stasjon, der snublesteinene er nedlagt

Fortell kort om ekteparet Trebitsch + Leonard Ornstein

KAROLINE (1880-1943) OG LUDVIG TREBITSCH

(1867-1942) <https://www.snublestein.no/Karoline-Trebitsch-1880-1943/p=735/>

<https://www.snublestein.no/Ludvig-Trebitsch-1867-1942/p=734/>

- . Karoline og Ludvig kom opprinnelig fra Østerrike, men bodde mange år i Nederland og var derfor nederlandske statsborgere.
- . De hadde to barn, Ilse og Alfred, som begge overlevde krigen fordi de gjemte seg i Nederland.
Det gjorde også barnebarna til Karoline og Ludvig, men det er ingen overlevende nå. Karoline og Ludvig kom til Norge i april 1939, mens barna, som var blitt voksne, var igjen Nederland.
- . De var registrert som «turister» noen steder og som «flyktninger» andre steder. Jøder var allerede sterkt forfulgt i Tyskland og i nabolandene.
- . Ludvig døde på Mjøsblikk i februar 1942. I noen kilder står det at han døde av sukkersyke, andre kilder oppgir at han tok selvmord pga. belastningen med jødeforfølgelse.
- . 26. oktober 1942 sendte politimesteren i Lillehammer brev til lensmannen i Fåberg om at alle mannlige jøder over 15 år skulle arresteres. Alle voksne jøddinner skulle pålegges daglig meldeplikt ved politiet.
- . Lensmannen i Fåberg utstedte et såkalt «meldebevis» for Karoline Treblitsch (den 13. nov), som sørget for at nazistene visste at hun oppholdt seg på Mjøsblikk pensjonat
- . Noen dager senere ble Karoline arrestert på Mjøsblikk 25. november 1942 og først sendt til Bredtveit kvinnefengsel i Oslo.
- . Hun ble deportert med fangeskippet M/S Gotenland den 25. februar 1943, og drept i gasskammer da hun ankom Auschwitz den 3. mars.
- . Karoline ble 62 år og Ludvig ble 75 år.

LEONARD BENJAMIN ORNSTEIN (1868-1943) <https://www.snublestein.no/Leonard-Beniamin-Ornstein-1868-1943/p=731/>

- Leonard Ornstein var en nederlandsk forretningsmann. Han var født i Rotterdam som ett av ti barn.
- I 1901 giftet Leonard seg med Antonia Helena Lommerde, en enke med to barn fra sitt første ekteskap. Året etter fikk de datteren Leonarde Antonia Ornstein. I 1907 fikk de også en sønn, Julien Leonard Ornstein.
- To år senere emigrerte familien til England, hvor barna etter hvert ble britiske statsborgere.
- Våren 1940 var Leonard Ornstein på gjennomreise i Norge. Med invasjonen 9. april ble han fanget av krigsbegivenhetene.
- Leonard ble arrestert av tysk sikkerhetspoliti (muligens fordi han ikke hadde registrert seg som jøde) på Langseth pensjonat i Fåberg den 22. september 1942 og etter hvert overført til Grini fangeleir.
- Herfra ble han deportert med troppetransportskipet Gotenland 25. februar 1943. Ferden gikk til Stettin i Polen, via Berlin og derfra til tilintetgjørelsesleiren Auschwitz. Ved ankomst i leiren 3. mars 1943 ble Leonard Benjamin Ornstein fraktet direkte til gasskammer

Spørsmål:

- Hvorfor tror dere steinene er nedlagt akkurat ved Lillehammer Stasjon?

Avslutningsvis

Tid: ca 10-15 min

Tema: Snublesteiner

Gjennomføring: Alle elevene står eller sitter i en sirkel. La elevene forsøke å oppsummere dagen. Lærer kan supplere ved behov. Løft gjerne frem hva elevene har lært tidligere og/eller at det gis anledning til å lære mer «i neste skoletime».

Forslag: Gjør denne øvelsen på gresset, sør for stasjonen, foran den store statuen

I dag har elevene snakket om snublesteiner og jødene som bodde i byen deres under andre verdenskrig. Elevene har også snakket om identitet, rykter og fordommer. Grunnen til at dere har snakket om dette er at det fortsatt finnes mange fordommer i Norge som er nedarvet fra en tid langt tilbake, blant annet fra andre verdenskrig. Disse fordommene er det viktig at vi blir bevisste på slik at vi ikke viderefører dem til nye mennesker. Husk at alle har fordommer, uansett hvem man er i verden. Det viktigste er at vi blir bevisste på disse fordommene, og bidrar til å hindre videre spredning av dem.

Avslutningsvis kan lærer be alle elevene om å si en ting hver som de har lært eller som har gjort inntrykk og som elevene tar med seg fra byvandringen.

Det var veldig hyggelig å møte dere. Takk for i dag!